

TREČIASIS "ATMETIMAS" IR PIRMASIS BANDYMAS*

Prasidėjus demokratizacijos bangai ir žlugus komunistinei vienpartystei į Lietuvos politinį gyvenimą vėl grįžo pagrindinis atstovaujamosios demokratijos principas – laisvi ir demokratiški rinkimai. Ši kolektyvinė monografija – pirmasis, ir reikia iš karto pasakyti, pavykęs bandymas susisteminti 1996 metais vykusią Seimo rinkimų eigą, rezultatus bei politines pasekmes. Būtina paminėti, kad dėl tokių solidžių elektoralinių studijų, nagrinėjusių 1990 ir 1992 metų parlamento rinkimus, nebuvimo, nors ir būta atskirų tyrimų, šioje kolektyvinėje studijoje autoriai neapsiriboja vien tik 1996 metais vykusią Seimo rinkimų tyrinėjimu, bet ir įtraukia į analizę Akuriamojo ir VII Seimo rinkimų eigą ir specifiką. Taigi, autoriai, pateikdami istorinį, sociologinį ir politinį kontekstus, padeda geriau suvokti įvykusių Seimo rinkimų '96 politinius rezultatus ir Lietuvos partinės sistemos vystymosi raidą iš lyginamosios perspektyvos. Jos autorių ir šio leidinio sumanytojo garbei reikia akcentuoti, kad tai yra pirmoji tokio pobūdžio elektoralinė studija Lietuvoje, išsamiai analizuojanti parlamento rinkimus bei pagrindinių rinkimų aktorių – politinių partijų vaidmenį bei įtaką juose.

Alvidas Lukošaitis straipsnyje *Parlamentas ir parlamentarizmas nepriklausomoje Lietuvoje. 1918-1940 ir 1990-1997 m.* analizuoja klasikinio parlamentinės respublikos valdymo modelio evoliuciją į prezidentinį, iliustruodamas valdžios grandžių galių kitimą 1922, 1928 ir 1938 metų Konstitucijose. Autorius nuosekliai analizuoja Seimo funkcinę raidą pagrindiniuose šalies įstatymuose ir Seimo statutuose, priimtuose tarpukario laikotarpiu ir po valstybės atkūrimo 1990 metais. Be to, A.Lukošaitis nemažai dėmesio skiria nepavykusiems bandymams

* *Seimo rinkimai '96. Trečiasis "atmetimas"* / Sud. Algis Krupavičius. - Vilnius: Tvermė, 1998. – 384 p.

atsisakyti parlamentinio valdymo modelio, įkuriant stipraus Prezidento instituciją Atkuriamajame Seime 1992 metų vasarą, bei kompromisinio, tarp konfrontuojančių dviejų parlamento blokų Konstitucijos projekto sukūrimo aplinkybes. Kitas svarbus A.Lukošaičio tyrimo aspektas yra Atkuriamajame Seime vykusių fragmentacijos procesų analizė, VII ir VIII Seimo politinių jėgų spektro bei politinių partijų įtakos didėjimo Seime dinamikos iliustravimas.

Juozas Matakas straipsnyje *Rinkimai ir jų sistemų raida XX a. Lietuvoje* analizuoja tarpukaryje vykusius rinkimus į Seimą eigą bei Seimo rinkimų įstatymų pagrindinių nuostatų ir reikalavimų kaitą. Autorius nepraleidžia ir okupuotoje Lietuvoje vykusius parlamento rinkimų, todėl į tyrimą yra įtraukiami 1940 metais vykę rinkimai į Liaudies Seimą, ir po to ėję visų šaukimų rinkimai į LTSR AT. Toliau J.Matakas išsamiai aptaria nesusėmus Lietuvos politinio gyvenimo įvykius, vėlgi dėmesį sutelkdamas į 1990, 1992 ir 1996 metais vykusius Seimo rinkimus reglamentavusius įstatymus. Be to, autorius, pripažindamas šio tyrimo subjekto komplikuotumą dėl nuolat vykusių administracinių reformų, bando analizuoti savivaldybių rinkimų įstatymų raidą ir pačius rinkimus bei pateikia nuoseklią informaciją apie Prezidento rinkimų įstatymų nuostatų kitimus, ypač daug dėmesio skirdamas 1993 metais vykusiesiems Prezidento rinkimams.

Išsami Seimo rinkimų '96 kampanijos analizė yra pateikiama Algio Junevičiaus darbe *Seimo rinkimų '96 kampanijos eiga ir ypatybės*. Autorius visų pirma, lygindamas 1992 ir 1996 metais vykusias rinkimų kampanijas, akcentuoja esminius kokybinius skirtumus tarp šių rinkimų – tai profesionalių reklamos agentūrų oficialų dalyvavimą organizuojant didžiųjų partijų rinkimines kampanijas bei politinio pliuralizmo pripažinimas 1996 metų Seimo rinkimuose. Iliustruodamas pačią rinkiminės kovos eigą, A.Junevičius pateikia susistemintus duomenis apie politinių partijų finansines išlaidas, pinigų sumas skirtas rinkiminei propagandai žiniasklaidoje, nemokamo eterio laiką, skirtą per Lietuvos radijuje ir televizijoje. Ypač svarbūs ir vertingi yra statistiniai duomenys apie kai kurių politinių partijų agitacijų skaičių ir pobūdį pagrindiniuose Lietuvos dienraščiuose, gauti atlikus turinio analizę. Ši išsami statistinė analizė padeda pamatyti politinių partijų politinės kultūros laipsnį, organizuojant rinkimų kampaniją ir pagrindinių šalies dienraščių pozicijas arba nuostatas kai kurių politinių jėgų atžvilgiu bei jų šališkumo laipsnį.

TS/LK rinkimų kampanijos organizavimo aspektams yra skiriamas Virgilijaus Savicko straipsnis *“Lietuvos sėkmės” strategija ir taktika. Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai) 1996 m. Seimo rinkimuose*. Autorius išsamiai pateikia strateginius ir rinkimų eigoje naudotus taktinius TS/LK ėjimus. Plakatų, spaudinių, garso ir vaizdo klipų turinio sujungimas į vientisą bloką pagal jų orientavimą į atskiras visuomenės dalis, aiškiai iliustruoja, kad TS/LK rinkimų kampanijos organizavimas pasižymėjo nuoseklumu ir vidiniu integralumu. V.Savickas pateikia naudotų propagandinių priemonių tiražus ir transliacijų skaičių, tuo iliustruodamas rinkimų kampanijos solidumą ir jai suteiktą reikšmę, siekiant pergalės Seimo rinkimuose.

Vladas Gaidys analizuoja viešosios nuomonės tyrimų metu sutinkamas kliūtis bei iš to kylančias patikimumo problemas straipsnyje *Viešosios nuomonės dinamika ir priešlaikinių apklausų prognostinės galimybės*. Autorius atvirai išvardina sunkumus, su kuriais susiduriama, atliekant priešrinkimines rinkėjų apklausas, simptomiškus visoms gyventojų apklausoms, pateikia kylančias metodologines problemas bei jų sprendimo būdus akcentuodamas, kad priešrinkiminių apklausų rezultatai negali būti traktuojami kaip prognozė, nes pastarąją atlikti nėra galimybių vien tik dėl mūsų atstovaujamosios demokratijos jaunumo. Iš kitos pusės, šalia metodologinių problemų V.Gaidys kaip vieną iš galimų paklaidų priežastį laiko rinkėjų preferencijų kaitą vykstant rinkimų kampanijai. V.Gaidys, remdamasis apklausų rezultatais, atliktais nuo 1989 m. pabaigos iki 1997 m. pavasario, pateikia rinkėjų identifikacijos su politinėmis jėgomis dinamiką tarprinkiminiu periodu, leidžiančią kalbėti apie svyravimų dėsningumus bei aiškiai suponuoja šių svyravimų įtaką, prognozuojant rinkimų rezultatus. Tačiau autoriaus pabrėžia, kad nepaisant išvardintų veiksnių, turinčių įtakos deformuojant apklausų rezultatus, šie tyrimai gana neblogai pateikia rinkimų rezultatų prognozes.

Algis Krupavičius išsamiai analizuoja 1996 m. vykusių rinkimų politines pasekmes straipsnyje *Politiniai Seimo rinkimų '96 rezultatai ir vyriausybės formavimas: trečiasis "atmetimas"*. Tačiau iš pradžių autorius konstruoja visų su demokratizacijos banga prasidėjusių Seimo rinkimų logiką ir specifiką bei pateikia pagrindinių rinkimų subjektų kaitą, iliustruojančią partinės sistemos raidos dinamiką per 1990 ir 1992 metų rinkimų laikotarpį, pasibaigusią partiškumo įsitvirtinimu Lietuvos politiniame gyvenime. Toliau A.Krupavičius analizuoja įtakingiau-

sių Lietuvos politinių jėgų — LKP-LDDP ir Sąjūdžio-TS/LK raidos etapus 1990-1996 m., t.y. jų kaitą pozicijos-opozijos kontinuumu bei iš to kilusias šių organizacijų struktūrines reformas. Kalbant apie partijų organizacijų analizę, būtina paminėti, kad A.Krupavičius imasi nagrinėti dar iki šiol netyrinėto penkių didžiųjų partijų organizacinių modelių aspekto. Prieš pereidamas prie politinių Seimo rinkimų rezultatų išsamaus ir įvairiapusiško tyrimo, A.Krupavičius pateikia keturis lygmenis, matuojančius politinių partijų legitimacijos laipsnį, leidžiančius nubrėžti aiškią takoskyrą tarp Lietuvoje veikiančių politinių jėgų gausos, pagal jų realią įtaką Lietuvos politiniam gyvenimui. Analizuodamas Seimo rinkimų '96 rezultatus, autorius, remdamasis rinkimų statistikos analize, įvairiapusiškai lygina TS/LK pergalės aspektus su sėkmingu LDDP dalyvavimu 1992 metų rinkimuose, analizuoja pagrindines aplinkybes, lėmusias trečiojo "atmetimo" fenomeną. Ypač svarbus A.Krupavičiaus studijos aspektas yra metodikos suformulavimas politinių partijų efektyvumui Seime nustatyti, aiškiai įvertinančiam atskiros politinės partijos efektyvumo ir įtakos laipsnį Seime.

Kitame tyrime *Rinkėjų elgsena ir balsavimas* Algis Krupavičius, analizuodamas laipsniškai mažėjantį rinkėjų dalyvavimą Seimo rinkimuose, sieja šį procesą su rinkėjus mobilizuojančios protesto subkultūros išsisknijimu Lietuvos politinėje kultūroje dėl buvusio protesto diskurso paplitimo, prasidėjus demokratizacijos procesams. Autorius pateikia, jo manymu, svarbiausias lėmusias protesto subkultūros kaip priemonės, išreiškiančios nepasitenkinimą politinių oponentų pozicijomis, o ne ginančios savo politines nuostatas, atsiradimo ir įsitvirtinimo priežastis Lietuvos politinėje kultūroje. Taigi A.Krupavičius mano, kad piliečių dalyvavimo rinkimuose sumažėjimas gali būti interpretuojamas kaip protesto subkultūros įtakos silpnėjimas rinkėjų politinėje sąmonėje, kuris dar nėra kompensuojamas teigiama dalyvavimo kultūra. Toliau autorius analizuoja dalyvaujančių politikų socialines demografines ypatybes, rinkėjų aktyvumą lemiančius ideologinius ir vertybinius kintamuosius bei elektorato paramos politinėms partijoms tendencijas.

Darius Žeruolis straipsnyje *Racionalūs rinkėjai. Absenteizmo priežastys* pateikia po Seimo rinkimų '96 atlikto tyrimo rezultatus, kuriuo buvo siekiama identifikuoti Seimo rinkimuose dalyvavusių racionalių rinkėjų dalį bei ištirti jo socialines demografines ir vertybines charakteristikas. Autorius pateikia daug statistinės informacijos, kurioje racio-

nalus rinkėjas yra lyginamas su balsavusiais apskritai pagal vertybinius ir socialinius demografinius kintamuosius. Kaip rodo tyrimo rezultatai, racionalius rinkėjus yra lengviau patraukti toms politinėms jėgoms, kurių rinkimų programos yra labiau orientuotos į konkrečius sprendimus. Be to, racionalūs rinkėjai yra atviresni išorinei įtakai. Straipsnio pabaigoje D.Žeruolis pateikia nedalyvavusio 1996 metų Seimo rinkimuose žmogaus socialines demografines charakteristikas bei bando pateikti padidėjusio rinkėjų absenteizmo priežastis.

Rasos Labulytės straipsnis *“Politiniai” regionai Lietuvoje* yra skiriamas pagrindinių Lietuvos politinių partijų geografinę įtaką nustatyti. Autorė išsamiai išnagrinėjusi rezultatus 1990, 1992 ir 1996 metų Seimo rinkimuose, apibrėžia detalų politinių partijų “politinių” regioną. Tačiau, autorės nuomone, negalima rinkėjų paramos laipsnio aukštesnio už bendrą paramos vidurkį visoje šalyje atskiruose etniniuose regionuose ar didžiuosiuose šalies miestuose konkrečiai politinei jėgai laikyti kaip tos partijos absoliučią įtaką atskirame regione. Taigi, kaip rodo tyrimo rezultatai, politinės partijos iki šiol neturi savo aiškiai apibrėžtų “politinių” regionų. Toliau R.Labulytė analizuoja S.M.Lipset ir S.Rokkan keturių takoskyrų reikšmingumą rinkėjų preferencijų formavimuisi Lietuvoje. Autorės nuomone, Lietuvos politiniame gyvenime yra ryški tik miesto ir kaimo arba agrarinė ir pramoninė takoskyra tarp dviejų iki šiol įtakingiausių politinių jėgų — LDDP ir TS/LK. Kaip statistinė rinkimų rezultatų analizė rodo, LDDP santykinė rinkėjų dauguma yra kaime, o TS/LK — mieste.

Jūratė Novagrockienė straipsnyje *Lietuvos partinės sistemos raida* koncentruoja dėmesį į dažnai ignoruojamą Lietuvoje politinių jėgų išsidėstymo analizę kairės – dešinės kontinuume. Autorės nuomone, skeptišką požiūrį į šią kairės – dešinės ašį lėmė politinių partijų kūrimasis kultūrinio – vertybinio konflikto įtakoje, kuris sąlygojo silpną partijų identitetą, o socialiniai – ekonominiai veiksniai dar nebuvo tokie aiškiai išreikšti pokomunistinėje visuomenėje. Dar daugiau, J. Novagrockienės nuomone, ekonominės nuostatos tarp dešiniomis ir kairiomis save laikančiomis partijomis neturėjo esminių skirtumų. Taigi partijų pasiskirstymą dešinės – kairės kontinuume lėmė pačių partijų ištakos. Tačiau, autorės nuomone, laipsniška kultūrinio – vertybinio veiksnio kaita socialine – ekonomine takoskyra leidžia dešinės – kairės kontinuumą taikyti partinės sistemos analizei, atsižvelgiant į pokomunistinės Lietuvos specifinius elementus.

Taigi, baigiant analizuoti recenzuojamą studiją, reikėtų akcentuoti kai kuriuos aspektus. Visų pirma šios išsamios studijos parengimas rodo Lietuvos politikos mokslų brandą, nes elektoralinė studija atlikta Lietuvos mokslininkų jėgomis. Be to, belieka tik pasidžiaugti, kad visi autoriai, išskyrus gal V.Savicką, išvengė politinio angažuotumo ir studijoje yra objektyviai pateikiama išsami ir susisteminta informacija. Taigi, apskritai kalbant, visai studijai būdingas nešališkumas ir objektyvumas, padedantis suvokti vykstančių elektoralinių procesų mastą Lietuvoje.

Tačiau būtina pateikti ir kai kurių pastabų. Tarp negatyvių šios studijos pusių reikėtų paminėti nekokybiškai atliktą techninio redaktoriaus darbą. Tad prieš pradedant studijuoti šį veikalą, skaitytojui derėtų visų pirma susipažinti su priede A esančia labai vertinga informacija, nes autorių tekstuose nuorodos į šį priedą yra retos ir dažnai netikslios. Be to, įvertinant platų šios studijos tyrimo spektrą, reikėtų paminėti, kad politinių partijų, dalyvavusių 1996 metų Seimo rinkimuose, rinkimų programų turinio analizė būtų dar labiau padidinus šios fundamentalios studijos svorį.

Taigi šis leidinys yra svarbus visiems besidomintiems pokomunistinės transformacijos eiga Lietuvos elektoralinėje sistemoje. Išsamiai atlikta parlamento rinkimų rezultatų analizė gali būti naudojama kaip mokymo priemonė, analizuojant Lietuvos politinės sistemos raidą, elektoralinius procesus, politinių partijų raidos ypatybes bei dinamiką. Be jokios abejonės, šis kolektyvinis darbas yra svarbus ir politinių partijų strategams, jau galvojantiems apie ateinančius Seimo rinkimus.

Belieka tikėtis, kad ši pirmoji tokio pobūdžio studija taps tradicijos pradžia, kai po kiekvienų Seimo rinkimų bus parengtas panašaus pobūdžio veikalas.

GIEDRIUS ŽVALIAUSKAS